

Г. В. Чорнааспірантка факультету соціальної педагогіки та психології
Запорізького національного університету

ДО ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ДЕФІНІТИВНИЙ АНАЛІЗ ТА СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОБЛЕМИ

У статті здійснено дефінітивний аналіз та виокремлено сутнісні характеристики проблеми національних ціннісних орієнтацій студентів закладів вищої освіти. Встановлено, що позитивні перетворення у всіх сферах функціонування сучасного соціуму, докорінна перебудова економічних і соціальних умов життя ставлять педагогічну думку перед нагальною необхідністю побудови нової і особистісно орієнтованої освітньої парадигми. Узагальнено, що нині наша держава перебуває в стані духовно-моральної кризи, що супроводжується катастрофою суспільно-духовних і моральних ідеалів. Внаслідок цього система ціннісних установок, властивих масовій свідомості, багато в чому є деструктивною з точки зору розвитку особистості. Констатовано своєрідний національний парадокс, що виражається, з одного боку, в певній популярності загальнолюдських цінностей, глобального менталітету, а з іншого – у вибуху етнічності, національної свідомості, інтересу до національних традицій і культури. Встановлено, що важливим компонентом структури цінностей особистості є її духовність, яка регулює вчинки людини і є компонентом гуманістичного напрямку її життєдіяльності. Доводиться, що в процесі соціалізації індивіда в період навчання у ЗВО ключове значення мають ціннісні орієнтації, які актуалізуються у свідомості студентства. Розглядається співвідношення понять «цінності», «ціннісні орієнтації», «ціннісні уявлення», дається філософське, психологічне, соціологічне трактування даних понять, висвітлюється ціннісний підхід до досліджуваної проблеми. Простежено роль вищої освіти у процесі формування особистих цінностей молоді. Визначено, що сучасне суспільство в умовах відсутності чітко визначених ціннісних орієнтирів переживає духовну кризу, яка позначається на стані моральної свідомості молоді. Відзначено роль традицій в сучасному житті як універсального механізму, який відбирає, накопичує життєвий досвід, дозволяє досягти стабільності і стійкості.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, національні цінності, умова, традиції, студенти, заклади вищої освіти.

Постановка проблеми. Позитивні перетворення у всіх сферах функціонування сучасного соціуму, докорінна перебудова економічних і соціальних умов життя спрямовують педагогічну думку на нагальну необхідність побудови нової і особистісно орієнтованої освітньої парадигми, заснованої на переорієнтації суспільної свідомості на пріоритет національних і загальнолюдських морально-етичних цінностей і орієнтованої на створення оптимальних умов для повноцінного формування і розвитку духовно-морального, творчого, трудового потенціалу народу.

Загальнолюдські цінності мають визначальне значення в змісті будь-якої культури, бо виступають в ролі об'єднуючого, гуртуючого фактора, що сприяє успішному вирішенню питання забезпечення ефективного функціонування культурно-освітнього середовища для соціалізації студентської молоді.

Однак нині наша держава перебуває в стані духовно-моральної кризи, що супроводжується катастрофою суспільно-духовних і моральних ідеалів. Внаслідок цього система ціннісних уста-

новок, властивих масовій свідомості, багато в чому є деструктивною з точки зору розвитку особистості. Такий нестійкий стан системи ціннісних установок зумовлений економічною та політичною ситуацією в країні та іншими зовнішніми і внутрішніми факторами. Спостереження за поведінкою молоді викликає обґрунтоване занепокоєння за майбутнє підростаючого покоління країни в цілому. Одним із шляхів, що ведуть до виховання повноцінної особистості, яка поважає свій народ і свою країну, піклується про сьогодні і майбутнє співвітчизників, є звернення до досвіду і засобів педагогічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування ціннісних орієнтацій молоді перебуває у центрі наукового дискурсу сучасних дослідників. Відзначимо неодноразові спроби створення періодизації процесу формування професійно-ціннісних орієнтацій студентів закладів вищої освіти України ХХ ст. (Н. Тарарак [12]). Нині науковці вдаються до пояснення структури ціннісних орієнтацій студентів (В. Семенов [11]), соціального самопочуття і морально-пси-

хологічного стану в умовах тотальної аномії (Н. Паніна [9]) шляхом дослідження аксіології як простору для інноваційної діяльності (Ю. Пелех [10]). Дослідники визначають ціннісно-орієнтаційні площини сучасного українського суспільства (В. Васютинський) на основі конкретизації ціннісних орієнтацій сучасної української молоді (Н. Єфтені [2]).

Водночас психологи, педагоги та соціологи спрямовують свої наукові розвідки на тлумачення етапності трансформації ціннісних орієнтацій української молоді (А. Маковецький [4]), пояснення психологічних особливостей становлення ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця у процесі професійної підготовки (О. Камінська [3], Н. Максимчук [5]), тлумачення змісту освіти в системі цінностей сталого людського розвитку (В. Огнев'юк [6]). Доводячи взаємозв'язок системи особистих цінностей молоді з рівнем культури суспільства, плеяда науковців вдається до дослідження особливостей формування міжкультурних цінностей студентів (Т. Олинець [7]) у культуротворчому середовищі закладу вищої освіти (Л. Ордіна [8]). Водночас проблема та сутнісні характеристики формування національних ціннісних орієнтацій студентів закладів вищої освіти не стала предметом цілеспрямованих наукових розвідок дослідників, що актуалізує тему нашого дослідження.

Мета статті – здійснити дефінітивний аналіз та виокремити сутнісні характеристики проблеми національних ціннісних орієнтацій студентів закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. В українському суспільстві виникає деструктивна для розвитку особистості, небезпечна за своїми наслідками соціальна ситуація. Поява нових вимог з боку суспільства до особистості, розмивання і девальвація системи традиційних цінностей, сформованого механізму виховання поколінь і розрив зв'язків, порушення наступності між ними підсилює бездуховність, падіння освітнього і культурного рівня значної частини підростаючого покоління.

Водночас із зазначеними вище негативними явищами ми можемо констатувати своєрідний національний парадокс, що виражається, з одного боку, в певній популярності загальнолюдських цінностей, глобального менталітету, а з іншого – у вибуху етнічності, національної свідомості, інтересу до національних традицій і культури. Вирішення цієї проблеми лежить в межах повноважень національної системи освіти.

На сучасному етапі в нашій країні набуває високої значущості питання формування загальнолюдських цінностей і ціннісних орієнтацій студентської молоді у вищій школі. Перед закладами вищої освіти стоїть завдання виховання особи-

стості з національними ціннісними орієнтаціями, яка збереже їх в ситуації соціально-економічних і політичних нестійких періодів. У цьому процесі визначається провідна роль виховних напрямів та методів, спрямованих на студента як на об'єкта і суб'єкта виховання.

Серед сучасних проблем виховання найбільш гострою є проблема морального виховання. Це зумовлено руйнуванням звичної політичної і соціальної системи держави, економіки. Цінності виступають інтегративною основою як для окремо взятої людини, так і для будь-якої малої чи великої соціальної групи, нації, для людства в цілому.

З огляду на сучасні національні цінності і традиції необхідно зазначити діалектичний взаємозв'язок етнічних та загальнокультурних цінностей. Для людини етнічні цінності постають як певна сукупність життєвих установок, культурних традицій, орієнтирів, моральних ідеалів, які вона вважає найбільш характерними до свого народу. До таких цінностей належать риси народної культури, звичаї й особливості етикету, деякі риси національного характеру тощо. До загальнолюдських цінностей віднесемо цінності блага, свободи, вищі цінності (життя, здоров'я, працю тощо), які пов'язані з етнічними цінностями.

Метою виховного впливу є особистість, яка поєднує такі риси: здатність до самовизначення в світі культури, почуття власної гідності, здатність до саморозвитку; гуманна особистість є здатною до співпереживання, милосердя до всього живого; духовна особистість має сформовані потреби в пізнанні й самопізнанні, рефлексії, красі, спілкуванні; творча особистість здатна до перетворюючої діяльності у навколишньому та своєму внутрішньому світі, адаптована до життя в конкретному культурному просторі [4, с. 73].

Включення студента в систему нових соціальних зв'язків зумовлює насичений освітній процес у закладі вищої освіти, спрямований на засвоєння студентом певних цінностей і норм діяльності, у ході якого відображається невідповідність з уже наявними, але ще не стабільними поглядами на життя і новим світосприйняттям, результатом чого є своєрідні внутрішні особистісні конфлікти [5].

Важливим компонентом структури цінностей особистості є її духовність, яка регулює вчинки людини і є компонентом гуманістичного напрямку її життєдіяльності. Гуманістичні концепції, що орієнтуються і за змістом, і за характером відображення на пріоритетну роль в освітньому процесі виховання, надають максимальну можливість для розкриття потенціалу особистості [1, с. 44].

Водночас визначення сутнісних характеристик проблеми формування національних ціннісних орієнтацій студентів закладів вищої освіти передбачає здійснення дефінітивного аналізу категорій «цінності», «ціннісні орієнтації» тощо. Поняття

«ціннісні орієнтації» і «цінності» в науковій літературі часто ототожнюють: ціннісні орієнтації розглядаються як дзеркальне відображення цінностей, вони не складають окремого інтересу.

Цінності надають людині сенсу життя, зумовлюють осмислення деяких моментів, орієнтують поведінку на певні цілі, виступають для індивіда як критерії оцінки дійсності та самого себе, інших соціальних об'єктів та ситуацій. Класики психології пропонують термін «ціннісні уявлення», виділяючи цілу низку категорій («ціннісні орієнтації», «ціннісні стереотипи», «ціннісні ідеали» тощо). Ціннісні орієнтації дослідники визначають як «усвідомлені уявлення суб'єкта про власні цінності» [4]. При цьому індивід може репрезентувати нормативні (соціально бажані) цінності групи або суспільства. Ціннісні орієнтації, що виступають як рефлексія над цінностями, з одного боку, дозволяють людям рефлексувати над своєю духовною діяльністю, а з іншого – над формою розуміння свого внутрішнього світу [2, с. 292–293].

В даному відношенні ціннісна орієнтація виступає як своєрідний тимчасовий вектор, спрямований від феноменального світу до духовного світу особистості і суспільства. Специфіка ціннісного світогляду визначається здатністю цінності виступати в ролі нормативного оцінного регулятора суспільної свідомості. Кожен прояв ціннісного світогляду несе в собі нормативність, характеризуючи національне обличчя як суспільства в цілому, так і окремої особистості, тому що тільки такий ціннісний світогляд стимулює початок розвитку громадянської та особистої моральності в конкретних історичних і культурних умовах.

Важливим і актуальним є концептуальне осмислення процесу формування національних ціннісних орієнтацій студентської молоді засобами літератури, яке перетворює суспільні цінності на внутрішнє надбання, особистісне ставлення [9]. Процеси формування ціннісних орієнтацій, зумовлені гуманістичною педагогікою, набувають великого значення, що визначає унікальність особистості в її духовному зростанні.

Отже, специфіка цінностей, ціннісних і особистісних орієнтацій полягає переважно в тому, що цінності – це зовнішні сенси для людини, а ціннісні і особистісні орієнтації є її внутрішніми утвореннями. Через цінності і ціннісні орієнтації формується і одночасно в них проявляється ставлення людини до національних символів, в якому відображається освоєння світу і відбувається самоствердження, саморозкриття сутності людини [11].

Сучасне суспільство в умовах відсутності чітко визначених ціннісних орієнтирів сьогодні переживає духовну кризу, яка позначається на стані моральної свідомості молоді. Водночас шлях до загальнолюдської культури, загальнолюдських цінностей лежить через вивчення національ-

них особливостей і використання прогресивних народних традицій. Роль традицій в сучасному житті зростає, оскільки традиції – це універсальний механізм, який відбирає, накопичує життєвий досвід, дозволяє досягти стабільності і стійкості. У них міститься передбачення умов життєдіяльності майбутніх поколінь [2].

У моральному вихованні традиція – це основний засіб. Немає традиції – немає виховання, яке відповідає вимогам моральності. Необхідність використання національних традицій і звичаїв у моральному вихованні пояснюється тим, що вони пов'язані з деякими сторонами світогляду, такими як емоційно-психологічна (світovidчуття) та інтелектуально-пізнавальна (світорозуміння), а також взаєминами людей. У них найбільш яскраво і своєрідно відображається накопичений протягом тисячоліть народний досвід, людська мудрість, характер і душа народу, кращі риси сімейно-побутового життя.

Дослідження теоретичних і методологічних, а також сутнісних характеристик проблеми національних цінностей студентської молоді показали, що на формування ціннісних орієнтацій студентства в сучасних умовах впливає багато факторів. Це, зокрема, наявність в суспільстві соціально-економічних протиріч, послаблення державного, політичного й ідеологічного впливу, розширення соціальної самостійності та ініціативи студентів. Відбувається переоцінка цінностей, критичне осмислення досвіду попередніх поколінь, формуються нові уявлення про своє майбутнє і майбутнє суспільства.

Висновки і пропозиції. Отже, в процесі дефінітивного аналізу виокремлено сутнісні характеристики проблеми національних ціннісних орієнтацій студентів закладів вищої освіти. Встановлено, що останніми роками предметом досить гострого наукового обговорення стали національні цінності суспільства і об'єктивні причини зниження внутрішньої культури української студентської молоді, майбутньої інтелектуальної, політичної, економічної і культурної еліти України. Особливого значення набувають ціннісні орієнтації, актуальною стає проблема дослідження факторів, що сприяють посиленню пріоритетності національної культури, яка концентрує в собі кращий соціальний досвід багатьох поколінь. Безсумнівно, процес оволодіння необхідними знаннями, вміннями, досвідом, особистісними морально-ціннісними якостями зачіпає сферу освіти, її зміст, форми і методи, систему взаємовідносин між викладачем і студентом.

Перспективу подальших досліджень бачимо у визначенні умов та розробці нових форм навчання і методів виховання для формування національних цінностей і ціннісних орієнтацій студентської молоді відповідно до сучасних соціально-педагогічних реалій.

Список використаної літератури:

1. Васютинський В.О. Ціннісно-орієнтаційні площини сучасного українського суспільства. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. Київ, 2006. Т. 8. Вип. 6. С. 40–45.
2. Єфтені Н.М. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. Одеса : Фенікс, 2009. Вип. 37. С. 292–296.
3. Камінська О. Формування професійно-ціннісних орієнтацій студентів технічного університету. *Молодь і ринок*. № 5 (76), 2011. С. 110–114.
4. Маковецький А.М. Ціннісні орієнтації української молоді та їхня трансформація: досвід соціологічного аналізу. *Вісник Львівського ун-ту. Серія «Соціологічна»*. Львів, 2008. Вип. 2. С. 330–337.
5. Максимчук Н.П. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2000. 20 с.
6. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку (світоглядно-методологічний аспект) : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Київ, 2003. 36 с.
7. Олинець Т.В. Формування кроскультурних цінностей студентів вищих навчальних закладів. *Педагогічний дискурс*. 2012. Вип. 13. С. 251–256.
8. Ордіна Л.Л., Ярмола О.В. Формування ціннісних орієнтацій студентів у культуротворчому середовищі закладу вищої освіти. *Journal "ScienceRise: Pedagogical Education"*. 2018. № 4 (24). С. 16–19.
9. Паніна Н.В. Молодь України: структура цінностей, соціальне самопочуття і морально-психологічний стан в умовах тотальної аномії. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. № 1. С. 5–26.
10. Пелех Ю.В. Аксіопедагогіка: простір для інноватики і сенсотворчості. *Освіта*. 2009. № 46–47. С. 6.
11. Семенов В.Е. Ценностные ориентации современной молодежи. *Социс*. 2007. № 3. С. 37–43.
12. Тарарак Н.Г. Проблема створення періодизації процесу формування професійно-ціннісних орієнтацій студентів вищих мистецьких навчальних закладів України ХХ ст. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : науковий журнал. № 6 (32). 2013. С. 68–77.

Chorna H. About national value orientations of higher education institution students: definitive analysis and issue's essential characteristics

Definitive analysis has been provided and essential characteristics of higher education institution students' national value orientations issue has been figured out in the article. It has been proved that positive transformations in all spheres of contemporary society functioning, economic and social conditions for life modernization initiate the need for pedagogical thought to build new personality-oriented educational paradigm. Legal documents, goals and tasks of the education system building have been defined. It has been generalized that our state is characterized by spiritual and moral crisis to be complemented by social, spiritual and moral ideals' catastrophe. As a result, the system of value attitudes inherent in the mass consciousness is largely destructive in terms of personal development. It has been stated a kind of national paradox reflected on the one hand, in a certain popularity of universal values, global mentality, on the other in the explosion of ethnicity, national consciousness, interest in national traditions and culture. It has been found out that spirituality regulating human behavior and the component of humanistic way of life is an important element of individual's values structure. It has been proved that value orientations actualized in student's mind in the process of individual's socialization during the period of study at higher education institution are of key importance. The correlation between "values", "value orientations", "value presentation" concepts, philosophical, psychological, sociological interpretation of these concepts, value approach to the research problem have been considered. The role of higher education in the process of youth personal values formation has been traced. It has been determined that contemporary society amid the lack of clearly defined values is characterized by the spiritual crisis, which, first of all, affects youth moral consciousness. It has been noted that nowadays traditions as universal instrument, which selects, accumulates life experience, allows to achieve stability and sustainability.

Key words: values, value orientations, national values, condition, traditions, students, higher education institutions.